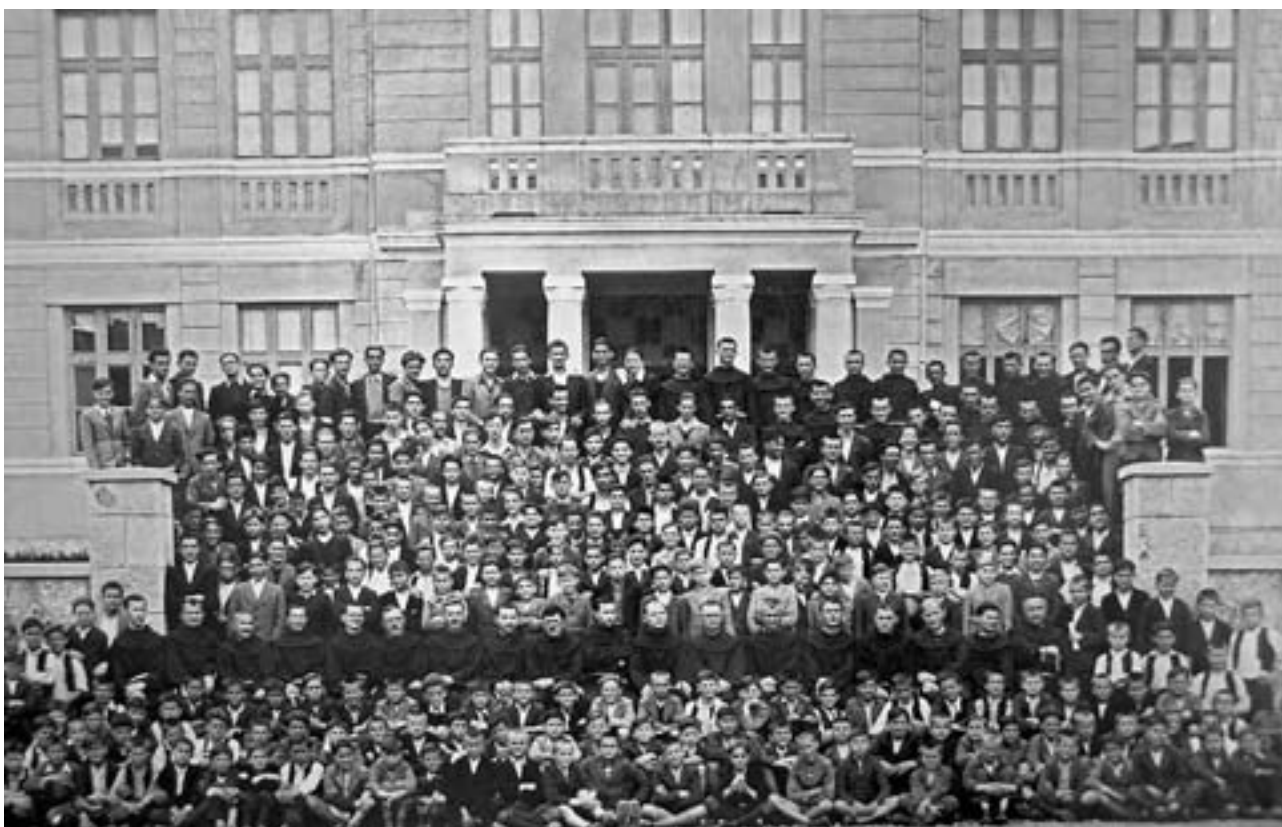

Udomila je najprije franjevački pomladak, nakon toga i vanjske đake te ubrzo postala nadaleko slavna

VELIKA FRANJEVAČKA GIMNAZIJA NA ŠIROKOM BRIJEGU

Jugokomunisti su je »ubili« 7. veljače 1945.

► Piše: fra Ante Marić

Konačno se »odcipljenje« hercegovačkih franjevaca od Bosne Srebrene dogodilo onoga trenutka kad su se od sv. Katarine iz Kreševa oprostila dvojica novaka i nekoliko dječaka uzgojnoga zavoda na čelu sa svojim odgojiteljem fra Paškom Kvesićem. Bilo je to 19. svibnja

1844. Put u Hercegovinu trajao je puna tri dana da bi odmah nakon dolaska novaci, najvjerojatnije u župnom stanu Mostarskoga Graca, a đaci u novosagrađenoj kući na Čerigaju, nastavili svoj novicijat, odnosno školovanje u Franjevačkom uzgojnom zavodu. Tako se početak gimnazijskoga života u Hercegovačkoj

franjevačkoj provinciji razložno povezuje s nadnevkom »odcipljenja«, a prvi prostor Franjevačkog uzgojnoga zavoda jest Čerigaj.¹ Svjesni su bili hercegovački fra tri da će zamisao osamostaljenja na području Hercegovine ostati samo san ako se temeljito ne ustroji odgoj i školovanje vlastite franjevačke mladeži.

¹ »Današnja franjevačka gimnazija na Širokom Brijegu imala je od svoga prvoga početka (tj. od god. 1844.) značaj čisto svakoga drugoga redovničkoga sjemeništa, naime uzgoj i naobrazbu podmlatka za svoj vlastiti red...« Usp. Dragičević, o. P., *Osnutak i razvoj današnje franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu*, Prvi izvještaj Franjevačke velike gimnazije na Širokom Brijegu, objavljen na kraju šk. god. 1918./1919., Mostar, 1919., Hrvatska tiskara Franj. Provincije, str. 3. (nadalje, Prvi gimnazijski izvještaj).

Uzgojni zavod na Čerigaju (19. svibnja 1844. – rujan 1848.)

Čerigaj je posljednje sijelo župe koja je nekoć nosila ime Blato, potom Čerigaj. Ondje postoji fratarska kuća koju je gradio fra Jako Kra-ljević st. Pouzdana se godina njezine izgradnje ne da ustanoviti, no svakako je to bilo do 1809. kada je umro njezin graditelj. U vrijeme odcjepljenja na Čerigaju je župnikom bio fra Nikola Kor-

dić. On je s fra Anđelom Kraljevićem, fra Paškom Kvesićem, fra Ilijom Čavarom Vidoševićem, fra Matom Čorićem Beljom i drugima jedan od glavnih pokretača i izvršitelja odcjepljenja. Tako je Čerigaj postao mjestom fratarskih dogovaranja i traženja mjesta za gradnju samostana, ali i prvim mjestom Franjevačkog uzgojnog zavoda.² U tu se svrhu fra Nikola daje na izgradnju nešto veće kuće od fra Jakine

(13,5x7,5 m po vjetru) u koju je smješten Franjevački uzgojni zavod, a već 1846. i novicijat u kojem svoju prvu provincijsku službu dobiva novozaređeni svećenik fra Petar Bakula kao meštar.³ Iste godine i u istu je kuću, između ostalih, došao i mali

Od dolaska na Široki Brijeg 1844. franjevci se trude pokrenuti školstvo, kako za svoje đake, tako i za one vanjske. Jedno vrijeme te svoje ustanove smještali su i u samostan na Humcu.

Stjepan Buconjić,⁴ poslije poznat kao fratar i biskup fra Paškal Buconjić. Djeca u toj kući nisu imala dobre uvjete ni za stanovanje ni za učenje. Dijelila su i prostor i siromaštvo s fratrima.⁵

Preseljenje Uzgojnog zavoda u samostan na Široki Brijeg (1848. – 1864.)

Dana 23. srpnja 1846. fra Rafo Barišić, apostolski vikar za Hercegovinu, u nazočnosti svih hercegovačkih franjevaca te ispaćena i obe-

spravljena puka Hercegovine polaže temeljni kamen crkvi i samostanu na Širokom Brijegu.⁶ Odmah nakon dovršenja prvih soba u tom samostanu Franjevački se uzgojni zavod 1848. preseljava s Čerigaja na Široki Brijeg. Smješten je u prvoj sobi do župnoga ureda u zapadnome krilu. Sljedeća je soba škola (učionica), a ona zadnja do crkve sakristija.⁷ U tom je Franjevačkom uzgojnom zavodu uvijek negdje do deset ili dvanaest dječaka koji uče čitati i pisati (krasnopis), uče latinski jezik, vjeronauk, nešto prirodnopisa, matematiku, pjevanje i vjeronauk. Nakon što bi se dobro poučili u latinskome i vjeronauku, stupili bi u novicijat, upoznali pravilo franjevačkoga načina života, život sv. Franje i polagali vječne zavjete. Na bogoslovne nauke odlazili su u inozemstvo, najčešće u Italiju. Prije tog odlaska »na mudru knjigu« prisegnuli bi pred kustodom ili provincijalom da će se nakon ređenja za svećenika vratiti u hercegovačku kustodiju, odnosno provinciju.⁸

² »...Odijelivši se hercegovački franjevci od Bosne, nijesu imali ni jednoga samostana, gdje bi se smjestili i nastanili, te gdje bi pomladak primali za red. Zato odaberu župski stan na Čerigaju, ne samo što je bio najprostraniji, nego što se nalazio u srcu Hercegovine...« Glavaš, R., *Biskup o. Paškal Buconjić, prigodom tridesetgodišnjice biskupovanja 1880.-1910.*, Mostar, 1910., str. 7.

³ Leo Petrović, »Život i rad fra Petra Bakule (1816. – 1873.)«, *Stopama otaca, Almanah hercegovačke franj. omladine, jubilarno godište 1908.-9. – 1938.-9.*, God. V., Uređuje i izdaje Zbor Franjevačke bogoslovne mladeži »Bakula«, Mostar, str. 35. »...Prva služba, koju je fra Petar u provinciji obnašao bila je veoma važna i odgovorna: on je imenovan učiteljem mladih novaka na Čerigaju kraj Širokoga Brijega«, piše fra Leo navodeći podatak za tu tvrdnju u bilješci Bisk. Arh., br. 9/1847.

⁴ »... početkom siječnja g. 1846. u svojoj 11. godini dodje na Čerigaj mladi Stjepan Buconjić, da po tadanjem običaju uči knjigu i pripravlja se za redovnički stališ...«, Glavaš, R., *Biskup Paškal Buconjić*, str. 7.

⁵ »... U tadanjoj redovničkoj rezidenciji vladala je velika oskudica u hrani, ne samo radi nerodnosti, nego, što su i sami franjevci svim pače i potrebnim oskudijevali, jer došavši iz Bosne na голу podinu nijesu ni sami ništa imali. (...) Mladi pitomci i suhi sijerkov kruh na komadiće dijelili i slijepetali, da kojem drugu ne bude krivo, kako to i sada pripovijeda presvijetli biskup. Pored svih tih nevolja mladi su pitomci strpljivo sve to podnašali i ustrajali na započetoj putu za redovničko zvanje.« *Isto*, str. 7.

⁶ Usp. *Šematizam fra Petra Bakule*, s latinskog originala iz god. 1867. preveo dr. fra Vencel Kosir, Mostar, 1970., str. 50. (»...I tako dana 23. srpnja 1846. u prisutnosti gotovo svih fratara, koji su tada bili u Hercegovini, i bezbrojnog mnoštva od veselja ushićenog naroda, presvijetli gosp. Barišić po obredu svete Rimske Crkve postavi i posveti prvi temeljni kamen nove samostanske crkve posvećen Uznesenju bl. Djevice Marije...«).

⁷ Usp. Mandić, D., »Iz uspomena blagpk. Fra Luke Begića«, *Almanah franjevačke omladine*, god. III., Mostar 1936./37., str. 93. (»...Pred Božić 1854. došao sam na Brijeg da učim za fratra. Našao sam desetero djece, i ja sam bio jedanaesti. ... Dok se istočno krilo nije potpuno izgradilo, djeca su stala u prizemlju zapadnog krila: od glavnog ulaza prema sjeveru najprije je bio župski ured, pa naša spavaonica, zatim škola i najposlije sakristija...«)

⁸ Prema prvom Šematizmu novoosnovane Kustodije fra Anđela Kraljevića iz 1853. u samostanu je na Širokom Brijegu šest novaka obučanih 16. studenoga 1852., pet obučanih 13. lipnja 1853.; dvanaest je studenata bogoslovije u Italiji u gradovima Ascoli Piceno, Viterbo, Venecija, Ferrara, Bologna i trinaest đaka u sjemeništu na Širokom Brijegu.

Izgradnja sjemeništa na Širokom Brijegu (1864. – 1865.)

Tijekom 1864. i 1865. iznad samostanske kuhinje, koja je dovršena 1861., sagrađeno je sjemenište kao produžetak istočnoga krila. Budući da su franjevci bili jedini koji su se u tim teškim vremenima dušobrižnički brinuli o Hercegovini, budućnost duhovne skrbi bila je isključivo oslonjena na ovaj Franjevački uzgojni zavod. Uprava Kustodije, koja je bila na Širokom Brijegu, posvećivala je veliku pozornost odgoju »učee mladeži« te su se njezini članovi nerijetko sastajali i svojim odredbama uređivali život u Franjevačkom uzgojnom zavodu, u novicijatu i na bogosloviji. Zbog unutarnjih političkih nemira, na osobit način usmjerenima prema Crkvi, crkvenim imanima i samostanima, u Italiju je tih godina bilo nemoguće slati hercegovačke franjevačke bogoslove te se sav školski život slio i odvijao na Širokom Brijegu, a samostan je za sve njih bio pretijesan.⁹

Humačko razdoblje Franjevačkog uzgojnog zavoda (1870. – 1889.)

Novonastale neprilike sedamdesetih godina 19. stoljeća primorale

su upravu Kustodije da Franjevački uzgojni zavod sa Širokoga Brijega premjesti na Humac gdje se onda započelo s gradnjom sjemeništa.¹⁰ No, ni u tom razdoblju ne zamire u samostanu na Širokom Brijegu Franjevački uzgojni zavod, gdje i dalje ostaje novicijat i još k tomu bogoslovija koju 1867. osniva tek svršeni profesor fra Paškal Buconjić, kojeg su teška srca pustili iz Rima s papinskoga sveučilišta. Tih se godina mnogo radi na ustroju školstva. Prijašnji franjevački odgojni zavodi bili su po mjeri onih talijanskih, jer se i bogoslovno školovanje odgojenika nastavljalo u Italiji. Na Humcu i na Širokom Brijegu pristupa se reformi školstva. Odvaja se osnovna (pučka škola) od franjevačke, i traje četiri godine. U tu se svrhu 1867. na Širokom Brijegu gradi zgrada Narodne učionice. Nakon završetka osnovne škole ide se u franjevačku samostansku školu. Uprave Kustodije, a potom i Provincije, nastoje školovanjem svojih studenata u inozemstvu (osim u Italiji i po drugim europskim sveučilištima) osposobiti ih za učitelje, nastavnike i profesore. Taj je sustavni napor urodio plodom te se tako došlo do osnivanja pravog srednjeg –

gimnazijskog školskog bića po ustroju na europske standarde.

Osnivanje 1. razreda gimnazije u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu (šk. god. 1889./90.)

Školske godine 1889./90. Franjevački se uzgojni zavod vraća s Humca na Široki Brijeg i ustrojava se prvi gimnazijski razred. Sljedeće je godine osnovan i drugi razred gimnazije, a prvi je zadržan novačenjem novih dječaka. U sljedećem se desetljeću osnivao razred po razred, a svake se godine vodila bitka s nedostatkom školskoga prostora i oskudicom u školskim pomagalicama.¹¹ U tu je svrhu uprava Provincije uz rekonstrukciju samostana odlučila i o izgradnji gimnazije na Širokom Brijegu, tako da su je smjestili i izgradili u produžetku južnoga krila samostana. Snimanje postojećega stanja samostana,

stare crkve te pokušaja izgradnje sjemeništa rekonstrukcijom samostana obavio je poznati arhitekt Maksimilijan David 1899.¹² Uprava Provincije odustala je od

Hercegovački puk, a i Hrvati iz drugih krajeva, ostat će neizmerno zahvalni svojim franjevcima. Uz velik trud i zalaganje radili su na njegovu opismenjivanju i tako mu pripremali bolju budućnost.

⁹ »...Imamo u samostanu školu latinskoga jezika, humanistički studij (gimnaziju), filozofiju i teologiju. Filozofiju i teologiju nismo dosada predavali, nego smo mlade redovnike slali u Italiju k svojoj ljubeznoj braći. Sada pak, pošto su na našu nesreću u Italiji naši samostani porušeni i braća raspršena, ne znamo kamo ćemo poslati svoje mladiće na nauk izvan domovine...« Šematizam fra Petra Bakule iz 1867., str. 55.

¹⁰ »... da smo mi zbog nestašice potrebnog prostora u ovom samostanu (Širokom Brijegu, op. A. M.) i zbog drugih vrlo opravdanih razloga počeli u ovo vrijeme graditi drugi samostan na Humcu za školu i kolegij...« Šematizam fra Petra Bakule iz 1867., str. 55.; Razloge za premještanje na Humac donosi o. Pavo Dragičević: 1. »Tjesnoća na Širokom Brijegu. Od 1860. na Širokom je Brijegu ne samo novicijat uz sjemenište, nego još povrh filozofija i teologija. – Prevrat, koji je god. 1859. u Italiji nastao i do god. 1867. neprekidno se održavao i s njim uslijedila supresija samostana i sekularizacija redovničkih imanja, zapriječio je slanje naših klerika na onomašnja učilišta; stoga se je i bilo primorano da se sve koncentrira na Širokom Brijegu. 2. Prehrana. Ovo je uvijek bilo od naših najvitalnijih pitanja. 3. Smatralo se je za korisnije odijeliti starije đake od mladih.« *Usp. Prvi gimnazijski izvještaj, Mostar, 1919.*, str. 6.

¹¹ »... Opet se daljnji razredi nastavljaju na Humcu s kombiniranim filozofskim kurzom sve do 1904. Reformiranje i ujedinjenje ove gimnazije i njezin radikalni preporod čekalo je na gojence insburške univerze OO. ff. Didaka Buntića – koji na njoj evo djeluje već 24 godine – i Mirka Matijevića. Ovi su zaslužni trudenici – između ostalih – hercegovačkom snagom na se navalili preko 30 sedmičnih sati. Njihovoj se zauzetosti mora zahvaliti, da se je 1897. otvorio III., 1899. IV., 1903. V. i 1907. VI. razred.« *Usp. isto, str. 7.*

sjemeništa unutar postojećih samostanskih dimenzija pa je spomenuti arhitekt, zajedno s drugima iz austrijskoga ureda mostarskoga kotara, 1900. nacrtao projekt za novu zgradu. Gimnazija je izgrađena 1903., no već je tada bilo jasno da ova zgrada ne će zadovoljiti sve potrebe gimnazijskoga bića na Širokom Brijegu, no Provincija, pritisnuta i drugim potrebama u tom trenutku, nije mogla učiniti više.

M. David je 1904. radio projekt za novu crkvu na Širokom Brijegu. Nekako usporedo sa završetkom rekonstrukcije samostana i izgradnje gimnazijske zgrade započela je izgradnja nove veleborne crkve, čiji je temeljni kamen svečano položio hercegovački biskup fra Paškal Buconjić 20. lipnja 1905.

Konvikt za vanjske đake

Fratri su od početka osnivanja Franjevačkog uzgojnog zavoda, a potom i gimnazije, imali i želju i namjeru opismeniti neuki hrvatski rimokatolički puk u Hercegovini. U tu su svrhu osnivali i vodili analfabetske tečajeve, osnivali su i gradili zgrade

pučkih škola i bez ikakve naknade, i u jednom i u drugom pothvatu, davali sve od sebe. Odatle se i razumije nastojanje uprave Provincije da na Širokom Brijegu osnuje i Konvikt za vanjske – eksterne đake, dakle, za onu djecu koja ne žele biti svećenici, da im se omogući gimnazijsko školovanje. U tu je svrhu kupnjom kuće Ivana Marušića Jančeta, koja se nalazila nedaleko od crkve na Širokom Brijegu, 1912. osnovan Konvikt za vanjske đake, iako je u gimnaziji već 1903. bilo vanjskih đaka.

Dobivanje prava javnosti i polaganja prvoga ispita zrelosti

Fra Didak Buntić, koji je nakon fra Mirka Matijevića ravnatelj gimnazije od 1910., nastoji svim silama s ostalim profesorima i upravom Provincije osnovati svih osam razreda i omogućiti prvi ispit zrelosti s pravom javnosti.¹² Pa iako su uvjeti školstva i prostorom i pomagalicama bili skromni, ravnatelj gimnazije fra Didak znao je ponavljati: »Tko ima tijelo, lasno će za njega naći i odijelo!« Snovi su se ostvarili školske godine 1917./18. Na Velikoj franje-

vačkoj gimnaziji na Širokom Brijegu upriličen je prvi ispit zrelosti i te je maturalne svjedodžbe đacima država priznala. Godine 1926. odredbom Vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca država je priznala profesionalnu privatnu školu hercegovačkih franjevaca Veliku franjevačku gimnaziju na Širokom Brijegu u razini svih drugih državnih srednjih i gimnazijskih škola sa svim pravima i dužnostima.¹⁴

Izgradnja nove gimnazijske zgrade

Franjevačka velika gimnazija na Širokom Brijegu stalno je patila zbog nedostatka prostora. Stoga su se franjevci, na poticaje profesorskoga zbora, odvažili na smion graditeljski pothvat polaganjem temeljnog kamena novoj gimnazijskoj zgradi 4. listopada 1924. Zgrada, velikih dimenzija i arhitektonski zahtjevnata, građena je po uzoru na europske školske zgrade. Njezina je izgradnja briga uprave Provincije, o čemu temeljito svjedoči Pismohrana Hercegovačke franjevačke provincije. Najvećim se dijelom ova zgrada izgradila

¹² Rodio se 7. prosinca 1859. u Alttischeinu, Moravska. Visoku tehničku školu završio u Brnu. Radi kao asistent u Brnu i kod privatnika u Češkoj. U Mostar kao namještenik austrougarske monarhije dolazi 21. svibnja 1890., a 1907. odlazi u Tuzlu. Osim spomenutog projektira novu crkvu na Širokom Brijegu, crkvu u Drinovcima, te u Mostaru Okružni sud, Biskupski dvor, dogradnju Djevojačke škole. Usp. Wiener Bauindustrie-zeitung, Wien, XX, 41, 10. listopada 1908., str. 390. – 391. (Za podatak zahvaljujem mr. Tihomiru Zovki, Široki Brijeg).

¹³ »... Tek kad je došao za provincijala o. fra David Nevistić (1916. – 1919.) uspjelo je učiteljskom zboru – podvrgnuv se svim mogućim teretima i neprilikama – da prodre s nastavkom VII. i VIII. razreda. Kad se je već bilo u VIII. razredu, starješinstvo se je reda obratilo molbom na visoku zemaljsku vladu, da bi se priznala ista prava gimnaziji na Širokom Brijegu, koja već otprije imadahu isusovačka u Travniku i franjevačka u Visokom. Na ovu je molbu visoka vlada odgovorila zatraživši od gimnazijalnoga ravnateljstva nužne podatke, kao n. pr. o svrsi i historiji gimnazije, o njezinom dosadašnjem uspjehu, o biblioteci, o zbirkama, itd. Ad hoc je bio izaslan u martu 1918. vladin povjerenik Dragan Kundlich, nadzornik srednjih škola, da se uvjeri na licu mjesta, da li zaslužuje ova gimnazija, da joj se prizna pravo zrelosti pred mješovitim ispitnim povjerenstvom. Rezultat je njegova inspiciranja i proučavanja bila naredba zemaljske vlade od 19. jula 1918. br. 251.423, kojom se udovoljava svim stavljenim tražbinama od strane starješinstva reda i uredi se prva matura u rujnu za svršene osmoškolce 1917. – 18. (Šk. Glasnik, god. 1918. str. 68. – 70.)« Usp. Prvi gimnazijski izvještaj, Mostar, 1919., str. 8.

¹⁴ »Na Molbu upraviteljstva gimnazije donese Ministarstvo prosvjete, Odjeljenje za srednju nastavu, u Beogradu rješenje br. 13.632 II. od 19. svibnja 1926., kojim se Franjevačka gimnazija na Širokom Brijegu podpuno izjednačava s državnim gimnazijama i daje joj se pravo, da se pred njezinim stručno osposobljenim nastavnicima polažu ispiti zrelosti.« Vukšić, R., *Godišnja izvješća za školske godine 1940/41., 1941/42., 1942/43., 1943/44.*, Mostar, Hrvatska tiskara F. P., 1944., str. 7.

Netom dovršena gimnazijska zgrada

zahvaljujući samoprijegoru fratara u župama po Hercegovini te milodari-ma koje su fratri isprosili od crkvenih i svjetovnih ustanova. Teško je išlo s kreditom iz državne subvencije, teško s pomoću koju je Provincija tražila preko papinskoga nuncija. Sve je to usporilo zamišljenu izgradnju te je u nedovršenoj gimnazijskoj zgradi održana prva školska godina 1927./28., a zgrada je bila posve završena tek školske 1931./32. godine. Nacrt su učinili inženjeri Miloš Komadina i Pop Alamour iz Mostara tijekom 1924. Zgrada u tlocrtu ima oblik tiskanog velikog slova »E« Po cijeloj svojoj dužini i vanjskim krakovima toga slova uz visoko prizemlje ima i kat s potkrovljem, a središnji se dio toga slova od visokog prizemlja diže na dva kata. Njezino je pročelje bogato ukrašeno štukaturom, otvori su veliki, učionice su prostrane i prozirne. Pod sjevernim je dijelom podrum, koji su graditelji bili namijenili za gimnazijski muzej. Iznad

podruma je dvorana za đačke predstave i skupove. Zgrada je pokrivena eternitom. U nju je uvedena mreža za buduću električnu rasvjetu i stručno je postavljena gromobranska zaštita. Sanitarni su čvorovi izgrađeni u skladu s higijenskim propisima, s tekućom vodom. Pravi je ukras ovoj zgradi vanjski zaslon nad središnjim dijelom s mogućnošću izlaska i franjevački grb na objema stranama središnjega dijela zgrade s natpisom: Franjevačka velika gimnazija.

Izgradnja zgrade Konvikta za vanjske đake

Izgradnjom nove zgrade stara je gimnazijska zgrada postala sjemeništem, ono najstarije sjemenište unutar samostanskoga prostora klerikatom, pa je ostalo neriješeno pitanje konvikta za vanjske đake. Onaj, naime, izgrađen 1912. postao je pretijesan i neuvjetan. Mogao je primiti tek

četrdesetak učenika te je proširen 1916. I ovom je prigodom uprava Provincije unajmila jednog od onodobno najpoznatijih arhitekata Josipa Vancaša. Prema nacrtu Šimuna Borasa 1929. i 1930. izgrađena je velebna zgrada, s kojom je u građevnu cjelinu spojen postojeći dio, čime je smještaj za odgojenike bio na zadovoljnoj razini.

Velika franjevačka gimnazija Široki Brijeg postaje slavna i poznata

Uprava Hercegovačke franjevačke provincije s velikom pomnošću ispunjava sve državne zahtjeve oko ustroja Gimnazije i profesorskog zbora. Gimnazijska zgrada, prema godišnjim statističkim izvješćima, udovoljava svim školskim i higijenskim propisima koji su u ono doba vrijedili. Gimnazijsko biće s velikim stupnjem priznanja prolazi stroge

Dovršena zgrada konvikta za vanjske đake

državne i »prosvetne« izaslanike, i odreda je rad ove škole u njihovim izvješćima ocjenjivan visokim ocjenama. Profesori, nakon okončanja teološkoga studija, završavaju studij iz predmeta koji predaju na gimnaziji, a nerijetko iz toga predmeta postižu magisterije i doktorate. Da bi životni uvjeti đaka bili na što višoj razini, Provincija na rijeci Lištici – uz Fratarsku mlinicu iz 1860., a dijelom i u samoj mlinici – podiže hidroelektranu kako bi gimnazijska zgrada, konvikt, samostan te prateći objekti imali rasvjetu i vodu za piće i potrošnju. Na samostanskom imanju sijalo se žito i uzgajalo voće i povrće da bi djeca imala što bolju i odgovarajuću prehranu. Gimnazija je zaposlila izučene kuhare, pekare, kućepazitelje koji su s velikom odgovornošću radili svoj posao. U ljetnim praznicima »kržljaviji« su đaci odlazili na planinski zrak u Polja¹⁵ gdje su brigu o njima preuzimali članovi profesorskog zbora. U tu svrhu 1932. u Masnoj je Luci sagrađena fratarska kuća za odmor i za sjedište samostalne kapelanije Polja. Stega je bila na zavidnoj razini. Uz obvezno gimnazijsko škol-

sko gradivo, razvijene su i mnoge izvanškolske aktivnosti te osnovane školske i đačke udruge s različitim sekcijama. Đaci sudjeluju u javnom i kulturnom životu, uređuju i tiskaju svoje đačke listove i priređuju priredbe. Osnovano je Društvo prijatelja Gimnazije i Roditeljsko vijeće koji su s profesorskim zborom bdjeli nad zdravim i čestitim životom u ovoj ustanovi.

Politička previranja i Franjevačka velika gimnazija na Širokom Brijegu

Uprava Provincije i profesorski zbor na čelu s ravnateljem uvijek su nastojali iz škole i iz školskog bića isključiti svaki politički utjecaj. Gimnazija kao Franjevački uzgojni zavod, potom kao Probandat i Franjevačko sjemenište i konačno kao Velika franjevačka gimnazija Široki Brijeg prolazila je kroz mnoga i teška politička vremena i previranja. Nastala je u vrijeme Turske Carevine, istrpjela s narodom i zemljom krvav

turski pad, austrougarsku okupaciju i aneksiju, ratove koji su prethodili I. svjetskom ratu, prestanak austrougarske vladavine i osnivanje Jugoslavije, prebrodila je veliku glad 1916. i 1917. te teško poraće, jugoslovensku diktaturu i srpska nastojanja oko »Velike Srbije«, osnutak NDH i Drugi svjetski rat. Ubijena je na najkrvaviji način 7. veljače 1945. dolaskom jugokomunističkih postrojbi na Široki Brijeg i osnutkom nove komunističke Jugoslavije.

Viktimologija fratara profesora i školskih zgrada Širokoga Brijega

Školski život tijekom Drugog svjetskog rata jako je trpio, osobito u školskoj 1943./44. godini. To je, kako se poslije i vidjelo, bila posljednja školska godina na Franjevačkoj velikoj gimnaziji na Širokom Brijegu. Školska je godina 1944./45. ugašena u pepelu i krvi u početku svoga drugog polugodišta, točnije 7. veljače 1945. Zgrada je teško oštećena. Namještaj, kabineti, knjižnice, muzejske zbirke pa i glazbeni instrumenti uništeni su, tako da je malo što preostalo. U veljači i ožujku 1947. spaljeni su i ostatci ostataka u gimnazijskoj i u drugim zgradama, kao i matične knjige župnoga ureda.

Članovi profesorskoga zbora u školskoj godini 1943./44. bili su:¹⁶

fra Radoslav dr. Vukšić, upravitelj, profesor matematike i fizike i čuvar fizikalne zbirke;

fra Krešimir dr. Pandžić, profesor njemačkog, latinskog i grčkog jezika;

fra Oton dr. Knezović, profesor

¹⁵ Capellania in Campis, Poglja, Polja, Planina prostor je između Vrana i Čvrsnice koji su tzv. »drugo stanje« ili »ljetno stanje« donje Hercegovine, kamo od kraja svibnja do kraja rujna izlaze pastiri čuvati svoja stada, a težaci obrađivati planinske oranice. Hercegovska franjevačka provincija svojim rasporedima osoblja uvijek određuje za to područje i za to vrijeme »župnika«. Zahvaljujući toj višestoljetnoj i sustavnoj fratarskoj brizi to je područje danas postalo Parkom prirode Blidinje.

¹⁶ Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Širokom Brijegu, *Godišnja izvješća za školske godine 1940/41., 1941/42., 1942/43., 1943/44.*, Mostar, Hrvatska Tiskara F. P., 1944. str. 74. – 77.

Fra Bruno Adamčik s učenicima 1943.

hrvatskoga jezika, povijesti i zemljopisa, knjižničar profesorske knjižnice;

fra Arkandeo dr. Nuić, profesor latinskoga, grčkoga i francuskoga jezika;

fra Fabijan dr. Paponja, profesor narodne i opće povijesti i zemljopisa, nadstojnik konvikta;

fra Didak dr. Burić, profesor hrvatskoga i francuskoga jezika;

fra Marko dr. Dragičević, profesor latinskoga i grčkog jezika i povijesti starog vijeka;

fra Miroslav Ćosić, profesor umjetnosti s poviješću i crtanja, čuvar crtačke zbirke;

fra Vilim Primorac, učitelj vještina, gimnastike, nadstojnik sjemeništara VII. i VIII. razreda;

fra Rajko Radišić, suplent s položenim profesorskim ispitom zoologije i botanike, mineralogije i geologije, čuvar kemijske zbirke;

fra Vojislav Mikulić, suplent mineralogije, geologije, zoologije i botanike, čuvar prirodopisne zbirke i muzeja;

fra Leonardo Rupčić, suplent francuskoga i latinskoga jezika;

fra Bruno Adamčik, suplent kompozicije i glazbene znanosti, kla-

vira i pjevanja;

fra Didak Ćorić, suplent hrvatskoga i njemačkoga jezika, knjižničar učeničke knjižnice;

fra Tadija Kožul, suplent latinskog, grčkog i hrvatskog, donadstojnik konvikta;

fra Borislav Pandžić, suplent bogoslovlja, nadstojnik sjemeništara od 1. do 6. razreda;

fra Dobroslav dr. Šimović, suplent bogoslovlja;

fra Roland Zlopaša, suplent matematike i fizike;

fra Nenad Pehar, suplent narodne i opće povijesti i zemljopisa, čuvar povijesno-zemljopi-

sne zbirke;

fra Čedomil Škrobo, suplent bogoslovlja;

fra Mile Leko, pomoćni nastavnik bogoslovlja.

Jugokomunisti su bez suđenja poubijali sve fratere koje su zatekli u samostanu – njih dvanaestoricu. Osmoricu su zatekli u hidroelektrani, odveli ih u smjeru Splita i ubili ih na zasad nepoznatu mjestu. Samo-

stanskoga su vikara ostavili još koji dan na životu dok ih nije uputio u rukovanje hidroelektranom. Šestoricu su ubili u Mostarskom Gracu. Trojicu su pograbili s oltara u susjednoj župi Izbičnu te ih ubili vodeći ih prema Mostaru. Iz mostarskog su samostana odveli sedmoricu, smaknuli ih i mrtva im tijela bacili u Neretvu. Nekolicina je ubijena na Križnom putu. Od dvadeset i jednog profesora Franjevačke velike gimnazije jugokomunisti su ubili njih dvanaest:

fra Radoslava dr. Vukšića

fra Krešimira dr. Pandžića

fra Arkandela dr. Nuića

fra Fabijana dr. Paponju

fra Marka dr. Dragičevića

fra Leonarda Rupčića

fra Brunu Adamčika

fra Tadiju Kožula

fra Borislava Pandžića

fra Dobroslava dr. Šimovića

fra Rolanda Zlopašu

fra Nenada Pehara.

Na početku školske godine, unatoč velikim nepravilnostima i ratnim djelovanjima u okolici i na samom Široku Brijegu, bilo je upisano 313 učenika, a na kraju ih je godine bilo 309.

fra Ante Marić, »Velika franjevačka gimnazija na Širokom Brijegu«, *Sto godina nove crkve na Širokom Brijegu*, Franjevački samostan, Široki Brijeg 2006., str. 515. – 528. ✍

Uoči dolaska jugokomunista na Široki Brijeg Franjevačka klasična gimnazija brojila je 21 profesora. Ubili su njih 12, a među napadačima je bilo i njihovih đaka. Ubijali su tih dana, oko 7. veljače 1945., i druge fratere u okolici kao i puk Božji.

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesna« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»fra Leo Petrović i 65 subraća«, III., 2 (17),
Široki Brijeg, 2016. , srpanj – prosinac, 2016.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Zaključenje broja: 25. lipnja 2016.

Adresa:

BiH: Kard. Stepinca 14, 88220 Široki
Brijeg
HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid

Veza:

tel.: +387 39 700-325
faks: +387 39 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:

FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:

siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:

3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):

BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD; Canada
13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga...
(s naznakom za Vicepostulaturu i za što):

a) poštanskom uputnicom

b) UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovna
Ljubuški:

žiro-račun (BiH): 3381602276649744

devizni račun (inozemstvo):

IBAN: BA393381604876650839

SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Danas su dva pojma i te kako nanožna u našoj sredini. Na žalost, to su globalizacija i novi svjetski poredak koji svakim danom sve više stežu obruč oko naše slobode. Do nas je hoće li ga uspjeti stegnuti ili ćemo ga uspjeti razvrgnuti. Čine nam to ovosvjetski moćnici na temelju nagomilana bogatstva. Nije ono krivo, krivi su oni. Umjesto da njime čine dobro, oni čine zlo. Zaboravili su da čovjeku kraj sebe treba biti brat, a ne zlikovac koji mu radi o glavi.

Kršćanstvo tako ne postupa, iako je i ono globalizatorsko i neprestano stvara novi svjetski poredak. U srži njegova postupanja je Božji zakon koji svakoga čovjeka uzdiže na jednako dostojanstvo i time stvara novi svjetski poredak ispunjen Božjom ljubavlju. Kako je u takvu svijetu lijepo živjeti!

Tko shvati ove činjenice, uspjeh će u svojoj glavi razmrsiti činjenice iz prošlih vremena. Ne će papagajski ponavljati da se okanimo prošlosti i prionemo budućnosti, već će zavoljeti svoju povijest takvu kakva je i na njezinim temeljima graditi svoju ljepšu budućnost. Jedino sebičnjak zaboravlja žrtvu svojih predaka i sve usredotočuje na samoga sebe.

Svi dosadašnji brojevi ovoga našega glasila išli su u ovom pravcu: istražujemo prošlost svjetlom koje nam daje naša vjera. I uspjeh nije izostao. Mnogi su posvjedočili o djelovanju ruke Božje u svome životu, pronalazili smo razbacane kosti pobijenih i dostojno ih pokapali. Zloćudna namisao jugoslavenstva nije odnijela

pobjedu. Žrtva pobijenih postala je putokaz nama živima.

Zahvaljujemo Bogu da smo kroz vrijeme od zadnjeg broja glasila uspješli pronaći i fra Antu Majića. Jedini trag do njegovih posmrtnih ostataka vodio je preko kratke bilješke u dokumentima groblja Mirogoj. Netko je to hrabro zabilježio, drugi hrabri nisu brisali i tako je sve stiglo do naših dana. Upornost se isplatila, odnosno Bog nije dopustio da taj mladi franjevac iščezne bez traga.

Koristimo ovu prigodu ponovo zamoliti sve one koji nešto znaju o pobijenim hercegovačkim franjevcima da nam to što prije dojavite. Nemojte se zavaravati mislju da to vjerojatno već znamo ili da ste to nekada rekli nekom fratru. Tko zna znamo li i je li taj podatak stigao do nas. Zbog toga sve ponovite i zajedno doprinesimo da istina o pobijenim hercegovačkim franjevcima izide što jače na svjetlo dana.

Rad na istraživanju pobijenih hercegovačkih franjevaca znamo da je doveo i do sustavnog istraživanja pobijenih civila. Zajedno su ubijani i grijeh bi bio jedne dostojno pokopavati, a druge ostavljati. Država s obiju strana granice u tome gotovo da nije pomagala. Nju i dalje steže namisao jugoslavenstva. Međutim, svoju su ruku pružili određeni svjesni pojedinci. I tako se spašava što se spasiti dade.

Zbijmo, dakle, redove i ne obeshrabrujmo se. Izlaz uvijek postoji samo ako smo ga spremni tražiti. Učinimo to i neka vam je mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Nagradni natječaj	40
Istraživanja	17	Podsjetnik	45
Stratišta	20	Povijesne okolnosti	52
Pobijeni	26	Razgovor	54
Glas o mučeništvu	30	Iz Vicepostulature	59
Odjek u umjetnosti	38		